

Mr. V.H. Rutgers, een vergeten Hilversummer

ADRIAAN PLOMP

De heer Plomp schreef al eerder voor ons tijdschrift, onder andere over het schip “de Hilversum” en bankier B.W. Blijdenstein. Dit keer verhaalt hij over een in het vergeetboek geraakte Hilversummer, de jurist, politicus en verzetsstrijder mr. V.H. Rutgers.

Victor Henri Rutgers kwam op 16 december 1877 ter wereld in 's-Hertogenbosch, waar zijn vader, Frederik Lodewijk (1836-1917), dominee was. In 1878 werd deze te Amsterdam beroepen, wat in verband kan hebben gestaan met zijn komende benoeming tot hoogleraar aan de Vrije Universiteit, die in 1880 door zijn vriend Abraham Kuiper (1837-1920) met medewerking van Rutgers werd opgericht. De universiteit vormde één van de middelen die Kuiper gebruikte in zijn strijd tegen de vrijzinnige theologen in de Nederlands-hervormde Kerk. Eenzelfde strijd was al tijdens de Tachtigjarige Oorlog gevoerd en leidde onder andere tot de onthoofding van Johan van Oldenbarnevelt (1547-1619) en de opsluiting van Hugo de Groot (1583-1645). Omdat kerk en staat toen nog niet gescheiden waren, werkten de godsdienstwisten door in de overheidsbesturen, reden voor stadhouder prins Maurits om in te grijpen. Hij ‘verzette de wet’ en verving de vrijzinnige bestuurders door rechtzinnige en beëindigde daarmee indirect de Synode van Dordrecht (1618-1619), waar meer dan honderd theologen 180 keer hadden vergaderd over de kerkorde en de betekenis van de belijdenis. Maurits had voor de rechtzinnigen gekozen, waardoor de vrijzinnige predikanten het veld moesten ruimen. Maar de natuur bleek sterker dan de leer en geleidelijk hadden vrijzinnigen weer de overhand gekregen, waartegen de rechtzinnigen onder leiding van Kuiper in 't geweer kwamen. In 1872 richtte hij daartoe het dagblad *De Standaard* op en in 1879, in het kielzog van de “Schoolstrijd”, de eerste Nederlandse politieke partij: de “Anti-Revolutionaire Partij”, in 1880, zoals gezegd, gevolgd door de “Vrije Universiteit”. Het lukte Kuiper echter niet de Nederlands-hervormde Kerk van binnenuit te veranderen; de vrijzinnigen, die in zijn ogen aan *de hoekstenen des geloofs rukten*, gaven hun machtspositie niet prijs.

Daarop startte Kuiper, krachtig gesteund door Frederik Rutgers, in 1886 met een groep dolerenden (= klagers) een kerkelijke beweging om zijn doel te bereiken, maar dat mislukte en leidde tot schorsing van de klagers, waarna zij hun eigen weg gingen. Deze kerkscheuring is bekend geworden onder de naam “De Doleantie”. In 1892 volgde een samengaan met een gedeelte van de “Afgescheidenen”, die zich al in 1834 om soortgelijke redenen van de Nederlands-hervormde Kerk

Dr. Abraham Kuyper (1837-1920), oprichter van de ARP en door zijn achterban veelal 'Abraham de geweldige' genoemd. (Foto uit: J.C. Rullman, *De Unie Gedenkboek, een school met den Bijbel*)

winning behaalde: alle eisen werden ingewilligd! Abraham Kuyper was in 1901 minister-president en tevens minister van Binnenlandse Zaken geworden en hij kreeg nu met de woede van de werkgevers en de rechtse pers te maken. Al in februari 1903 diende hij drie wetten bij de Tweede Kamer in, waarvan er één staken bij spoorwegbedrijven en overheid verbood. Zijn tegenstander Domela Nieuwenhuis riep opnieuw een staking uit, die hij dit keer vanuit Hilversum leidde, maar voor een politiek doel liepen de arbeiders niet warm en de 'worgwetten' werden aangenomen. Zij zouden tot 1980 van kracht blijven. Tussen de socialisten en Kuyper is het nooit meer goed gekomen, hoewel Kuyper (hij was dominee) ook de lotsverbetering van de kleine man nastreefde. Omgekeerd genoot hij de volle steun van de op God vertrouwende, hardwerkende en offervaardige gereformeerde onderlaag. Zijn erenaam was 'klokkenluider der kleine luyden'. De familie Rutgers behoorde tot de bovenlaag, de gereformeerde elite, die eenzelfde levensinstelling had als de 'kleine luyden'. Victor Rutgers en zijn twee broers voldeden wel en volkomen aan de profielschets der gereformeerden.

Net als hun vader waren beide grootvaders van de broers theologen: Antonie Rutgers (1805-1884), vanaf 1848 rector magnificus van de Leidse universiteit, en de Zwitser Victor Henri Guye, Waals predikant te Maastricht, Groningen en Am-

hadden losgemaakt. Zij gingen samen verder onder de naam "de Gereformeerde Kerken in Nederland". De fusie werd door de plaatselijke kerken der Afgescheidenen vaak met tegenzin en met de nodige vertraging geaccepteerd, want zij waren als eenvoudige lieden bereid voor een overheersing door de intellectuele top van de Doleantie. In Hilversum kwam pas eind 1906 de samsmelting tot stand, maar beide groeperingen bleven tot 1924 hun eigen kerk bezoeken. Toen werd de in 1877 gebouwde, sobere kerk der Afgescheidenen verkocht en gesloopt. Die kerk stond op de hoek van de Havenstraat en de Eerste Oosterstraat.

Spoorwegstaking

Niet alleen op kerkelijk gebied was er beroering. Nederland kwam na twee gezapige eeuwen in beweging en één der uitingen daarvan was de opkomst van de vakbeweging, die met de 'Spoorwegstaking' van januari 1903 een grote over-

sterdam. Broer Herman Cornelis (1880-1964) voegde zich in de lange rij der predikanten, die al bij zijn betovergrootvader begon. Hij promoveerde in 1910 tot doctor in de godgeleerdheid en werd (inter)nationaal bekend als Algemeen Secretaris van de Nederlandsche Christen-Studenten Vereniging en medeoprichter van het conferentiecentrum “Woudschoten” te Zeist, alsmede als Algemeen Secretaris van het Nederlandsch Bijbelgenootschap van 1935 tot 1950.

Broer Abraham Arnold Lodewijk (1884-1966) studeerde na het gymnasium wis- en natuurkunde aan beide Amsterdamse universiteiten en plant- en dierkunde aan de universiteit van Utrecht, waar hij in 1910 cum laude promoveerde tot doctor in de botanie. Daarna vertrok hij naar Nederlandsch-Indië, waar hij diverse functies op plantkundig gebied vervulde tot hij in 1928 benoemd werd tot gouverneur van Suriname. Op 1 september 1933 keerde hij naar Nederland terug en op 12 september werd hij lid van de Tweede Kamer voor de Anti-Revolutionaire Partij. In 1936 volgde zijn benoeming tot lid van de Raad van State, wat hij tot 1956 bleef. Tijdens de Duitse bezetting verrichtte hij verzetswerk als lid van het Vaderlands Comité en werd in 1941 en 1942 drie keer geïnterneerd, respectievelijk in de kampen Schoorl, Vught en Sint-Michiëlsgestel.

Na deze schets van de familierelaties, het milieu en de gereformeerde wereld, die in een ras tempo aan het verdwijnen is, over naar onze vroegere plaatsgenoot Victor Henri Rutgers. Hij bezocht het Gereformeerd Gymnasium te Amsterdam en behaalde daar tegelijkertijd de diploma's A en B. Vervolgens studeerde hij rechten aan de Vrije Universiteit, de Rijksuniversiteit Groningen en de Gemeen-

De Doleantiekerk aan de Havenstraat, hoek Eerste Oosterstraat, die onder andere bezocht werd door Rutgers. (coll. Percy Poolman)

Willem Hovy (1840-1915), de schoonvader van Rutgers, woonde aan de Jan Luykenstraat te Amsterdam. Hij hertrouwde in december 1907 met een nicht van Rutgers, de toen 47-jarige Machteld Esser uit Apeldoorn. Hij was van 1898 tot 1901 lid van Provinciale Staten van Noord-Holland en vervolgens tot zijn overlijden lid van de Eerste Kamer.

(Foto uit: J.C. Rullman, *De Unie Gedenkboek, een school met den Bijbel*, biografische gegevens SACV, Bevolkingsregister H'sum 1890-1920, nr. 372)

telijke Universiteit van Amsterdam, waar hij in 1902, nog geen vijftig jaar oud, promoveerde tot doctor in de rechtsgeleerdheid. Hij vestigde zich in Amsterdam als advocaat en procureur, geassocieerd met twee toekomstige anti-revolutionaire politici. Op 29 december 1904 trouwde hij met Maria Wilhelmina Hovy (1877-1981), één van de zeventien kinderen van Willem Hovy, die stamde uit een kapitaalkrachtige bankiersfamilie en directeur was van Van Vollenhovens Bierbrouwerij. Hovy was een sociaal voelend man en voor die tijd buitengewoon goed voor zijn werknemers; hij was zowel medeoprichter van het Nederlandsch Werkliedenverbond "Patrimonium" (1877) als van de patroonsvereniging "Boaz" (1891). Abraham Kuyper had zonder de financiële steun van Hovy waarschijnlijk noch *De Standaard* noch de Vrije Universiteit kunnen oprichten.

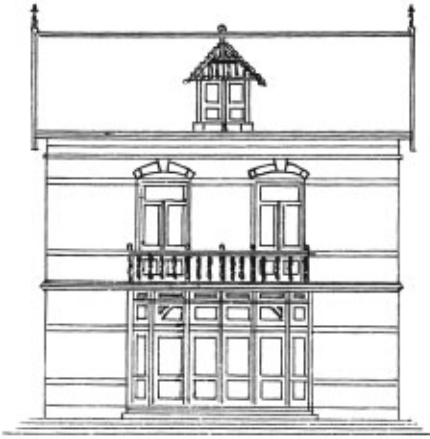
Het jonge echtpaar vestigde zich in Hilversum, waar het op 6 februari 1905 bij de Burgerlijke

Stand werd ingeschreven. Na ongeveer twee jaar op Soestdijkerstraatweg 54 te hebben gewoond, verhuisde het naar de Graaf Florislaan op het toenmalige nummer 6, nu nummer 4. In Hilversum werden al hun kinderen, vier dochters, geboren.

Schaken

In de familie Rutgers werd druk geschaakt; vader Frederik Lodewijk was nog student te Leiden toen hij deelnam aan één van de eerste schaaktoernooien in Nederland, de knock-out wedstrijd van SMB Nijmegen in 1858. Victor Henri werd in 1903 persoonlijk lid van de Nederlandsche Schaakbond, waarmee hij het recht verwierf om aan wedstrijden onder auspiciën van de bond deel te nemen. In september 1905 meldde hij zich schriftelijk aan bij secretaris De Ruwe van het Hilversumsch Schaakgenootschap en na ballotage werd hij in de vergadering van 4 oktober daaropvolgend als lid toegelaten.

Op 17 januari 1906 werd de slotronde van de interne competitie gespeeld en daaruit kwam Rutgers als de nieuwe clubkampioen naar voren. Het seizoen 1906/07 eindigde hij op de tweede plaats na J. Vijzelaar, een sterke schaker en gerenommeerd probleemcomponist, die na zijn pensionering als resident van Timor in Hilversum was komen wonen. In het seizoen 1907/08 toonde Rutgers zich weer de sterkste en behaalde de titel vóór Vijzelaar en Jan Peet. Op tweede Kerstdag 1908 organiseerde het HSG zijn traditionele ééndaagse wedstrijd, waarbij Rutgers in de hoogste groep op de tweede prijs beslag legde. Dit was zijn

laatste optreden in de schaakarena; hij had het te druk gekregen met andere zaken. Begin 1910 schonk hij zijn schaakboeken aan de bond voor de in wording zijnde bibliotheek. Tot 1 oktober 1912 bleef hij lid van het HSG en daarna nog drie jaar donateur; hij had Hilversum toen al verlaten.

Gemeenteraadslid

Op 3 september 1907 deed hij namens de Anti-Revolutionaire Partij zijn intrede in de Hilversumse gemeenteraad. Intelligent, ijverig en juridisch bekwaam werd er ondanks zijn jeugd naar hem geluisterd. Bij het afsluiten van contracten bijvoorbeeld werden zijn adviezen dankbaar aanvaard. In de vergadering van 24 september 1907 al verwierf hij de sympathie van burgemeester Gülcher door B & W te hulp te komen in een discussie over frauderende ambtenaren. In een lange en scherpe analyse werd het stuntelige verslag van de desbetreffende onderzoekscommissie aan de kaak gesteld. Een teleurstelling bracht de eerstvolgende vergadering toen een voorstel om de gemeenteraadsvergaderingen voortaan met gebed te openen werd afgewezen met elf tegen vier stemmen.

In 1909 opende Rutgers een kantoor aan de Langestraat op nummer 79a en associeerde zich met mr. Cornelis Jan Heemskerck, zoon van de latere minister Theo Heemskerck en kleinzoon van de vroegere minister jhr. Cornelis Hartesen. Al in zijn Hilversumse tijd vervulde Rutgers de nodige nevenfuncties, zoals:

- vice-voorzitter plaatselijke Anti-Revolutionaire Kiesvereniging “Nederland en Oranje”;

Voor- en zijgevel van de villa van Rutgers aan de Graaf Florislaan. Het huis was het eerste aan die laan en werd in 1896 gebouwd.

(SAGV, coll. bouwtekeningen nr 25425)

De villa vanaf de straat gezien. Deze foto dateert waarschijnlijk uit de tijd dat Rutgers er met zijn gezin woonde. Uit: Titia Frima e.a. (red.), *De Graaf Florislaan in Hilversum 1898-1998* (Hilversum 1998)

Een foto van Rutgers uit het begin van de jaren dertig, in de tijd dat hij hoogleraar aan de Vrije Universiteit was. (Uit: G. Zondergeld, *Geen duimbreed?! De Vrije Universiteit tijdens de Duitse bezetting* (Zoetermeer 2002))

- lid Provinciale Staten van Noord-Holland (1908-1913);
- secretaris Bond van Anti-Revolutionaire Gemeenteraadsleden;
- plaatsvervangend kantonrechter te Hilversum;
- redacteur *Hilver- en Vechtboede*;
- bestuurslid “De Spaarbank”;
- lid dagelijks bestuur Openbare Leeszaal en Bibliotheek;
- bestuurslid “Het Verzorgingshuis”, nu “De Egelantier”;
- voorzitter bestuur Gereformeerde school de Vaartweg, die later zijn naam zou dragen.

Begrijpelijk dat er voor de schaakclub geen tijd overbleef.

In de landelijke politiek

In 1912 werd hij lid van de Tweede Kamer, waar hij zich nog net met de Erfgooierswet kon bemoeien. De strijd tussen Floris Vos enerzijds en Jacob Peet anderzijds had hij van nabij kunnen volgen, mede door zijn rechtstreeks contact met Jacob Peet in schaakclub en gemeenteraad. Vermoedelijk stond hij toch

Victor Henri Rutgers

Victor Henri Rutgers werd op 16 december 1877 te Den Bosch geboren. Toen zijn vader, de predikant dr. F.L. Rutgers, hoogleraar aan de Vrije Universiteit werd, verhuisde het gezin naar Amsterdam. Victor zelf studeerde rechten aan drie verschillende universiteiten. Na zijn promotie aan de Universiteit van Amsterdam was hij in die stad van 1902 tot 1909 advocaat en procureur. Na zijn huwelijk, eind 1904, met Maria Wilhelmina Hovy verhuisde hij op 6 februari 1905 naar Hilversum. Na een kort verblijf op Soestdijkerstraatweg 54 verhuisde het gezin naar de Graaf Florislaan. Vanaf 1907 was hij in Hilversum gemeenteraadslid voor de ARP, een eerste stap in zijn omvangrijke politieke loopbaan. In 1909 richtte hij in Hilversum een zelfstandig advocatenkantoor op, zodat hij niet meer dagelijks naar Amsterdam hoefde te forenzen. Het gezin kreeg in Hilversum vier dochters: Paulina Geertruida (23-12-1905), Cornélie Cathérine (8-9-1907), Jaqueline Cornélie (13-11-1908) en Judith (3-7-1911). Met het oog op Victor's groeiende landelijke politieke carrière verhuisde het gezin op 24 november 1913 naar Den Haag, Willem de Zwijgerlaan 17. (Bronnen: SAGV, Bevolkingsregister 1890-1920, nr. 372; www.parlement.com)

Het woonhuis van Rutgers anno 2008. De villa heeft nogal wat verbouwingen ondergaan. (Foto: EJP)

aan de kant van Floris Vos; in de Kamer diende hij een amendement op het wetsvoorstel in, maar dat werd verworpen. Zijn kantoorgenoot Heemskerk besprak later in een boekje de wetsartikelen.

Na afloop van zijn zittingsperioden in gemeenteraad en Provinciale Staten, begin september 1913, vertrok het gezin Rutgers op 24 november van dat jaar naar Den Haag.

Anders dan de ARP was hij een voorstander van vrouwenemancipatie; in de Tweede Kamer nam hij een van de partijlijn afwijkend standpunt in bij de stemmingen over passief en actief kiesrecht voor vrouwen in respectievelijk 1916 en 1919. Naast zijn kamerlidmaatschap was hij van 1 mei 1915 tot 1 juli 1919, gedurende de moeilijke jaren van de Eerste Wereldoorlog dus, burgemeester van Boskoop. Daarna werd hij fractievoorzitter van de ARP in de Tweede Kamer, alsmede lid van de Provinciale en Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland.

Op 4 augustus 1925 werd hij als minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen opgenomen in het eerste kabinet Colijn, dat geen lang leven beschoren was. Op 7 maart 1926 kwam het ten val, wat tevens het einde van de politieke loopbaan van Rutgers betekende, want een herbenoeming voor het volgende kabinet wees hij af; zijn belangstelling verschoof naar het onderwijs.

In 1925 kwam Rutgers als minister nog eens in Hilversum terug om de officiële opening te verrichten van het aan de Verdilaan gebouwde internaat van de Rudelsheimstichting, waar joodse kinderen met een geestelijke achterstand werden opgevoed en onderwezen.

Op de bres voor vrede en vluchtelingen

Ook na zijn Hilversumse periode was Rutgers bij tal van nevenactiviteiten betrokken, te veel om op te noemen. Als pacifist zag hij in de begin 1919 opgerichte Volkenbond een waardevol instrument om tot een duurzame vrede te geraken. Hij was lid, en van 1933 tot 1935 voorzitter, van het dagelijks bestuur van de

Vereniging voor Volkenbond en Vrede. In 1932 was hij voorzitter van de Nederlandse delegatie bij de ontwapeningsconferentie te Genève, waardoor hij verhinderd was in Hilversum de officiële opening van het verbouwde Verzorgingshuis op 27 april bij te wonen.

In 1928 werd hij hoogleraar aan de Vrije Universiteit in Romeins recht en strafrecht, het laatste vooral door de veranderingen in Nazi-Duitsland, ook op internationaal terrein. In zijn rectorale rede in 1933 over strafrecht en rechtsstaat bevestigde hij de wijzigingen van het strafrecht in dat land. In 1935 in Berlijn, het hol van de 'beer', stelde hij zich in een rede krachtig teweer tegen een wijziging van het Duitse strafrecht, waardoor men ook strafbaar kon zijn zonder een bestaande wet te hebben overtreden.

De Duitsers waren niet blij met hem en dat werd er niet beter op toen hij in mei 1936 voorzitter werd van het Protestants Hulpcomité voor uitgewekenen om ras of geloof. Na de Reichskristallnacht, de nacht van 9 op 10 november 1938, liet de Nederlandse regering weer enkele duizenden joden toe, onder wie 1500 kinderen. Dr. L. de Jong schrijft hierover in *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, deel I, p. 491:

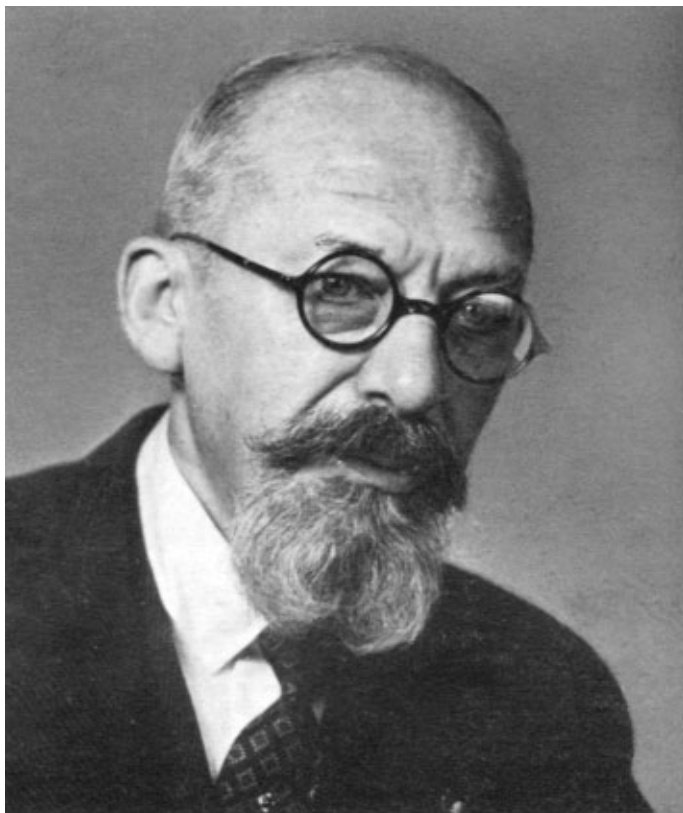
Prof. Rutgers had alle protestantse kindertehuizen aangeschreven met het verzoek, plaatsen voor kinderen of, als dat onmogelijk was, geld ter beschikking te stellen; van vijftig ontving hij antwoord, hetgeen in totaal ca. 30 plaatsen opleverde plus een niet minder schamele f450 in geld. Zijn comité gaf begin 1940 ca. f 10.000 per maand uit. Korte tijd later zette het een speciale inzamelingsactie in: van het jaarverslag werden vijfduizend exemplaren verspreid, voorts werden 'meer dan vijfduizend persoonlijke brieven geschreven aan kerkenraden, diaconieën en andere daarvoor in aanmerking komende instanties', tenslotte nog honderdduizend circulaire verzoeken. Dat leverde in totaal f14.000 aan giften op. Bitter was de klacht die Rutgers, deze nobele mens, met die cijfers voor ogen tot de minister van Binnenlandse Zaken richtte: 'De protestantse bevolking van ons land heeft zich tegenover de vluchtelingen van haar plicht van barmhartigheid niet voldoende gekwetend... Wanneer geen zekerheid omtrent subsidiëring kan worden verkregen vóór 1 juni a.s., zou het comité genoodzaakt zijn op die datum zijn werkzaamheden te gaan liquideren.' Rutgers schreef dat op 3 mei 1940. Een week later kwam de Duitse invasie.

In de Illegaliteit

Bij zijn colleges internationaal recht wees hij herhaaldelijk op de negatieve kanten van het rechtssysteem in Nazi-Duitsland en vanaf het begin van de bezetting verweerde hij zich openlijk en 'ondergronds' tegen de invoering daarvan in Nederland. Hij heeft een belangrijke rol gespeeld bij het politiek verzet en het schoolverzet, daarbij gesteund door zijn schoonzoon dr. J.A.J.H.S. Bruins Slot en mr. N. Okma, alsmede door zijn broer dr. A.A.L. Rutgers.

Omdat het te ver voert zijn daden in extenso te belichten, volgt hier een samenvatting ervan, ontleend aan deel VII van de Jong's eerdergenoemd werk:

Zijn [Rutgers'] reacties op de bezetting waren (wat kon men anders verwachten?) zuiver – zuiverder dan de aanvankelijke reacties van Colijn. Onder het eerste stuk in *De Standaard* (22 mei '40) waarin geprotesteerd werd tegen Colijn's uitval tegen koningin en kabinet in hetzelfde blad van 15 mei, stond Rutgers' naam [het stuk was door zijn schoonzoon mr. N. Okma geschreven]. In augustus '40 trad hij als voorzitter op bij de grote demonstratieve vergaderingen van ARP en CHU te Amsterdam. Aan de nota die in de herfst van '40 door vijf juristen naar Londen gezonden werd en waarin aangegevoerd was dat het gehele beleid van de bezetter in strijd was met het volkenrecht, werkte hij mee. In de wereld der antirevolutionairen werd hij een der meest strijdbaren en actieven. Hij was een van de leiders van het schoolverzet, een van diegenen ook die bij de Vrije Universiteit (in de eerst twee bezettingsjaren was hij er rector magnificus) de lijn strak hielden. Hij steunde de illegale pers al in

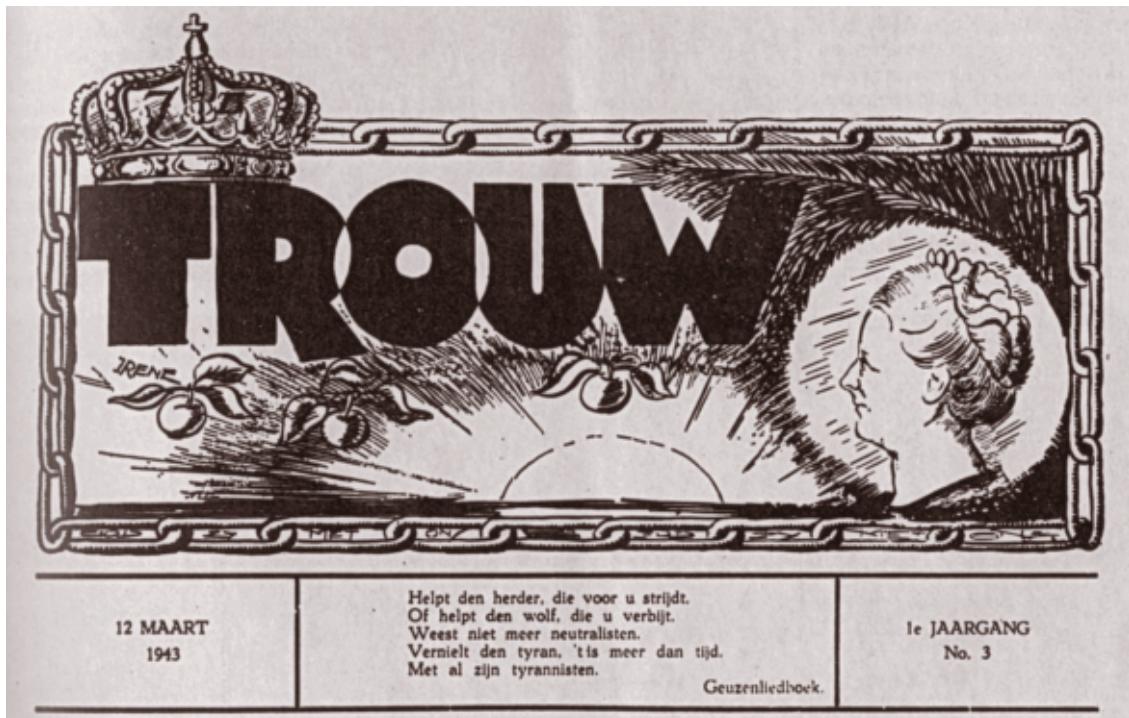

een vroeg stadium en schreef later artikelen voor *Trouw*. Jan Schouten (AR-voorman) had veel contact met hem en van het werk van het Grootburgercomité was Rutgers op de hoogte. Toen dat comité op 1 en 2 april 1943 'opgerold' werd, behoorde hij tot de gearresteerden, d.w.z. dat de gevangenisdeur zich toen al voor de tweede maal achter hem sloot: hij had namelijk in oktober-november '40 al drie weken lang vastgezet als lid van een groep antirevolutionaire voormannen. De 'SD' wist niet, bij hoeveel illegaal werk de man betrokken was die opnieuw opgepakt was: begin september '43 werd hij vrijgelaten. "Het verdroot hem", aldus later prof. mr. J. Oranje, "dat hij bij het ontslag uit Scheveningen te horen had gekregen dat zijn gevangenneming op een misverstand had berust. Zijn troost daarbij was dat ook deze mededeling zelf weer op een misverstand berustte." Meteen knoopte Rutgers zijn verzets- en illegale contacten weer aan. Daarbij gaf hij, schreef later Bruins Slot, 'blijk van een onverstoorbare moed. Hij wist terdege wat er op het spel stond. Voor een betrekkelijk oud man, die geen bloed kon zien en die uitgesproken bang was voor pijn, is dit zeer opmerkelijk. Hij drong zich niet op de voorgrond. De zucht naar leiderschap (ook een der zonden in het verzet) was hem vreemd. "Ik ben geen man om leider te zijn," zei hij eens, "ik moet zijn de criticus naast de leider." Niettemin was hij leider.'

Het was na die tweede periode in gevangenschap dat Rutgers in nauwe aanraking kwam met Johannes Post [hoofd van de organisatie der z.g. Knokploegen].

Maar ook het gewone werk ging door voorzover van gewoon werk nog sprake was, want de gehele onderwijssector werd door de bezetter onder druk gezet. Een geleidelijke omvorming van de jeugd in nationaal-socialistische zin was

Rutgers tijdens de bezetting. Van juni tot december 1942 was Rutgers, samen met Hendrik Bijleveld, leider van de illegale ARP. (coll. NIOD)

Van september 1943 tot april 1944 was Rutgers redactielid van het illegale blad Trouw. (coll. NIOD)

waar deze naar streefde en Rutgers was één van de krachtigste bestrijders van dit streven. Al op één juni 1940 werd hij benoemd tot rector magnificus, hoewel hij volgens schema nog niet aan de beurt was, maar men had behoefte aan een rector die zich niet zonder slag of stoot bij de van de bezetter te verwachten maatregelen zou neerleggen. Die benoeming gold voor één jaar, maar na afloop daarvan werd hij voor een tweede jaar herkozen, wat evenmin gebruikelijk was. Voor het geval dat uit het voorgaande de indruk mocht zijn ontstaan, dat Rutgers met al zijn kwaliteiten een ietwat saaie man was, volgt hier een citaat van één van zijn studenten, de latere rector magnificus van de VU en staatsman W.F. de Gaay Fortman – Gaius voor zijn vrienden en Papa Gaay voor Wim Kan:

Alle hoogleraren kwamen nog met de tram naar de universiteit. Pas veel later zal Berkouwer, rijk geworden door zijn werk over de dogmatiek, een auto hebben. Met prof. Rutgers, die 's nachts pleegt te werken – staande, zodat hij niet in slaap kon vallen – reed ik aan het eind van de middag vaak naar huis. Dan viel hij staande op het achterbalkon in slaap, haast bewusteloos. Als de conducteur dan kwam, zei ik: “Nee, laat u deze meneer maar slapen.” Hij is voor een gulden of zeven bij mij in het krijt blijven staan van alle kwartjes die ik voor hem betaald heb. Rutgers, die in een Duits concentratiekamp zou sterven, was een vooraanstaand figuur in de Volkenbond, een man met een geweldig *savoir-vivre*, een ietwat Franse allure, een Latijnse geestigheid en precisie en houdt bij zich aan huis *soirees* waar studenten kuierend langs de diverse eettafeltjes, zich kunnen onderhouden met figuren uit het publieke leven. Hij leerde ons dat je als fatsoenlijk iemand toch de politiek in kon gaan. Hij verscheen soms na middernacht op de corpsociëteit om met de studenten die daar nog aanwezig waren te praten en legde dan uit dat politiek geen smeriger beroep is dan winkelier, predikant of rechter.

Tijdens het rectoraat van Rutgers' opvolger, prof. D. Nauta, werd op 5 februari 1943 de commandant van het Nederlandse Legioen aan het Oostfront, generaal b.d. H.A. Seyffardt, door twee verzetsmensen neergeschoten. Zij werden voor studenten gehouden, reden voor de Duitsers om een dag later op vrijwel alle universiteiten en hogescholen in het westen razzia's te houden. In totaal werden zo'n 600 studenten, onder wie zeventig van de VU, gegrepen en naar het concentratiekamp Vught overgebracht. De universiteiten werden hierna gesloten, want de studenten zouden toch niet meer durven komen. Tussen 27 februari en 16 maart werden alle arrestanten in vrijheid gesteld, maar ze hadden wel een verklaring moeten tekenen, dat zij niets tegen de Duitsers zouden ondernemen en braaf hun arbeidsdienst zouden vervullen. Deze 'loyaliteitsverklaring' werd vervolgens van alle mannelijke studenten verlangd; wie niet tekende, werd in Duitsland te werk gesteld. Van de VU-studenten tekende ongeveer 1% de verklaring, landelijk was dit cijfer ca. 15%, te weinig om de universiteiten weer open te stellen. De meeste studenten moesten dus onderduiken en voorzover mogelijk hun studie zelfstandig voortzetten. Rutgers en de meeste andere professoren bezochten hun studenten thuis of op onderduikadressen voor het afnemen van tentamens en examens.

Oversteek naar Engeland

Begin 1944 werd aan Rutgers gevraagd om in een boot van de spionagegroep Albrecht mee naar Engeland over te steken. Ondanks zijn leeftijd van zesenzestig jaar en een matige gezondheid, mede tengevolge van twee gevangenschapperiodes, was hij bereid mee te gaan. Het was zijn bedoeling de Nederlandse regering in Londen op de hoogte te brengen van de activiteiten van het antirevolutionaire verzet, waarvan de regering, in tegenstelling tot die van andere verzetsgroepen, bijna niets wist. Bovendien wilde hij duidelijk maken dat de ARP-leiding er niet over dacht na de oorlog diepgaande hervormingen door te voeren, een boodschap die vooral Koningin Wilhelmina met weinig vreugde zou begroeten. Na overleg met de top van de LKP (Landelijke Knokploegen) en de LO (Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers) en langdurige gesprekken met de latere minister-president Willem Drees, voorzitter van het Vaderlands Comité, het politieke verzet, koos een groepje van vijf personen op de avond van woensdag 26 april 1944 vanuit Middelharnis zee.

De boot was slecht geprepareerd. De uitlaat was onder water gemonteerd en kwam door schroeiend hout los te zitten. Daardoor maakte de boot water en vervolgens bleek de hoospomp niet te werken, waardoor met de hoed van Rutgers werd gehoosd. Daarna sloeg de binnenboordmotor af en kon er na reparatie slechts op halve kracht worden gevaren, wat na een uur definitief voorbij was. De buitenboordmotor kreeg men niet meer aan de praat doordat er barsten zaten in de rubberdoppen die de bougies afdekten. Na een halve dag al was de boot aan de elementen overgeleverd, 40 kilometer uit de kust. Op zaterdagochtend dreef het scheepje in de monding van de Oosterschelde en werd het door Duits

Nadat Rutgers in zijn Hilversumse periode al bestuurslid was geweest van de Gereformeerde school aan de Vaartweg 45, werd deze school ter nagedachtenis omgedoopt tot de V.H. Rutgerschool.

De school had in zijn tijd overigens nog maar 1 verdieping, de tweede verdieping werd er pas in 1951 op gezet. De school werd midden jaren tachtig gesloopt; het terrein is nu een parkeerplaats achter een rijtje huizen aan de Elleboogstraat.

(SAGV, coll. bouwtekeningen nr 103375)

kustgeschut beschoten. Na met een witte lap te hebben gezwaaid, werden alle paperassen overboord gezet en enige tijd later werd het vijftal door Duitse patrouillevaartuigen opgepikt en in Middelburg gevangen gezet. Een poging om Rutgers uit de gevangenis te bevrijden – wat waarschijnlijk wel had gekund – kwam te laat, omdat de LKP-Zeeland eerst onderzocht in hoeverre hij van belang was voor het verzet. Toen men tot actie wilde overgaan, zat Rutgers al in de trein naar Haarlem.

Later werden de vijf overgebracht naar Utrecht, waar zij terechtstonden voor het *Gericht des Admirals in den Nederlanden*, dat begin juli 1944 Rutgers tot twee jaar tuchthuisstraf veroordeelde. Via het tuchthuis in Kleef, waar zijn schoonzoon mr. Okma gevangen zat, kwam hij in het tuchthuis te Bochum terecht. Door ouderdom en een broze gezondheid was hij niet bestand tegen het harde regime daar; hij overleed op 5 februari 1945, 67 jaar oud. Zijn 'varensgezellen', die zich net als hij voor eenvoudige Engelandvaarders hadden uitgegeven, overleefden allen de oorlog en vertelden later over Rutgers' godsvertrouwen en zijn zeer positieve instelling tijdens de boottocht en bij de naderende arrestatie.

Behalve een school is ook een plant naar hem vernoemd, de rododendron 'dr. V.H. Rutgers', donkerrood van kleur, ±2,50 m hoog en o.a. te bewonderen in het Arboretum Trompenburg te Rotterdam.

In 1998 verscheen het gedenkboekje *De Graaf Florislaan in Hilversum 1898-1998*, waarin van bijna alle huizen de vroegere bewoners staan vermeld en herinneringen aan hen worden opgehaald. Victor Henri Rutgers zoekt men daarin tevergeefs...